

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Rakowieckiej

Temat: Wpływ terapii manualnej na parametry funkcjonalne żuchwy u pacjentek z dysfunkcją układu ruchowego narządu żucia

Promotor: prof. dr hab. Jacek Lewandowski

Przedstawioną mi do recenzji rozprawę doktorską zrealizowaną na Wydziale Wychowania Fizycznego, Sportu i Rehabilitacji Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu przeczytałem z zainteresowaniem i dużą uwagą.

Profilaktyka oraz problematyka usprawnienia fizjoterapeutycznego należą do zagadnień, które są dość często poddawane badaniom. Terapia manualna uważana jest nadal za dziedzinę dość trudną i często niebezpieczną dla pacjenta, co wynika niestety z braku wiedzy i umiejętności wygłaszających takie opinie. Teoretyczne podstawy terapii manualnej są coraz dostępniej opisane w literaturze fachowej, umiejętności wykonywania technik manualnych zdobywa się podczas praktyki oraz w trakcie ćwiczeń, zaś rezultaty nauczania można uznać za satysfakcjonujące wtedy, gdy adept nie tylko wykonuje bezbłędnie, ale potrafi również modyfikować poznane techniki.

W literaturze światowej istnieją prace badawcze poświęcone aspektom terapii manualnej w obrębie żuchwy, należy jednak stwierdzić, że praca przedstawiona przez Autorkę podejmuje nowe wątki, dlatego na powyższej kanwie należy ocenić cel niniejszej rozprawy doktorskiej, który został w pełni zrealizowany. Podjęta problematyka ma duże znaczenie dla potrzeb nauki jak i praktyki.

Celem głównym rozprawy była obiektywna ocena zmienności parametrów funkcjonalnych żuchwy pod wpływem cyklu zabiegów terapii manualnej u pacjentek z bólem mięśniowo-powięziowym w obrębie twarzoczaszki. Wyodrębniono także 3 cele szczegółowe. Problematykę badawczą Doktoranta przedstawiła w postaci 1 hipotezy ogólnej i 2 hipotez szczegółowych, które oddają założenia badawcze postawione w rozprawie, aczkolwiek

Recenzent jest zwolennikiem stawiania również w dociekaniach naukowych pytań badawczych. W opinii Recenzenta brakuje hipotezy dotyczącej oceny użyteczności przyrządu pomiarowego używanego w badaniach, co jest wymienione jako 3 cel szczegółowy.

Grupę badawczą stanowiło 20 pacjentek, a grupę kontrolną 30 kobiet. Obie grupy były jednorodne wiekowo (tab.1., str. 21). Zastosowanie szeregu dobranych prawidłowo metod pozwoliło wiarygodnie ocenić powyższy problem badawczy.

Opis pracy

Praca doktorska zawiera 136 stron oprawionego wydruku komputerowego, w tym zawarto: 17 tabel, 46 rycin, 202 pozycje piśmiennictwa. Struktura pracy jest prawidłowa i typowa dla prac oryginalnych. Praca składa się z następujących rozdziałów:

1. Wstęp
2. Cele pracy i hipotezy badawcze
3. Materiał i metody badawcze
4. Wyniki badań
5. Dyskusja
6. Wnioski
7. Piśmiennictwo
8. Streszczenie
9. Aneks

Bezpośrednio przed spisem treści Autorka zamieściła na 2 stronach wykaz 33 skrótów użytych w rozprawie. Według Recenzenta wykaz skrótów powinien się znajdować po spisie treści, ale jest to subiektywny pogląd i nie ma w tym zakresie klarownych wytycznych.

Wstęp

Ta część pracy została przedstawiona na 18 stronach, z podziałem na podrozdziały zawierające: charakterystykę problematyki anatomiczno-fizjologicznej, biomechanikę stawu skroniowo-żuchwowego, klasyfikację dysfunkcji układu ruchowego narządu żucia, diagnostykę zaburzeń czaszkowo-żuchwowych, metody leczenia zaburzeń czaszkowo-żuchwowych, terapię manualną w dysfunkcjach układu ruchowego narządu żucia i charakterystykę bólu mięśniowo-powięziowego.

Doktorantka przedstawiła szczegółowo obraz kliniczny. W 7 podrozdziałach wchodzących w skład tego rozdziału Autorka przedstawiając czytelnie problematykę rozprawy doktorskiej, dokonała trafnego przeglądu literatury światowej w powyższym

temacie, wykazując się wiedzą zarówno na gruncie medycyny jak i fizjoterapii. Obszernie napisany pierwszy rozdział pracy stanowi przejrzyste udokumentowanie podjętego problemu badawczego i wyczerpująco wprowadza w zagadnienia przeprowadzonych badań.

Cele pracy i hipotezy badawcze

Istotą podjętych przez Doktorantkę badań było zbadanie skuteczności terapii manualnej w dysfunkcjach układu ruchowego narządu żucia poprzez porównanie rejestracji ruchów żuchwy za pomocą systemu pomiarowego ARCUSdigma®2 z wynikami badania czynnościowego, subiektywnymi odczuciami pacjentek, a także możliwości przywrócenia zakresu ruchomości w stawach skroniowo-żuchwowych według przyjętych norm i zmniejszenia wartości „zbaczania” żuchwy w trakcie ruchu odwodzenia pod wpływem terapii manualnej u pacjentek z bólem mięśniowo-powięziowym w obrębie twarzoczaszki. Celem drugorzędym była ocena użyteczności przyrządu pomiarowego zastosowanego w diagnostyce dysfunkcji układu ruchowego narządu żucia.

Sformułowane cele pracy i postawiona hipoteza badawcza ogólna oraz 2 hipotezy badawcze szczegółowe nie budzą zastrzeżeń.

Materiał i metody badawcze

Spośród wyjściowej grupy badawczej 68 pacjentek przyjętych w Regionalnym Centrum Stomatologii Wojewódzkiego Szpitala Zespólnego im. Ludwika Rydygiera w Toruniu wyłoniono w końcowym etapie kwalifikacji w oparciu o kryteria włączenia i wykluczenia 20 pacjentek w wieku 20-30 lat, ze średnią arytmetyczną 24,7 lat życia. Kryterium kwalifikującym były zaburzenia mięśniowe w obrębie układu ruchowego narządu żucia, objawiające się bólem mięśniowo-powięziowym ze strony mięśni żucia, trwającym nie dłużej niż 1 rok. Kryteria wykluczenia jakie przedstawiła Autorka to 6 kwestii wymienionych na str. 20 pracy. Zdaniem Recenzenta powinno być 7 kwestii dotyczących wykluczenia, a mianowicie jeszcze płeć, gdyż wykluczono mężczyzn, jak napisała Doktorantka „ze względu na wieloletnią i utrwaloną postać dysfunkcji z którymi się zgłaszają”. Grupę kontrolną stanowiło 30 kobiet w wieku 20-30 lat, ze średnią arytmetyczną 24,6 lat życia.

Metody badawcze obejmowały:

- formularz badania lekarskiego, mającego na celu kwalifikację pacjentek do badań,
- kwestionariusz ankiety, zawierający 39 pytań jednokrotnego wyboru,
- analizę ruchów żuchwy za pomocą aparatu ARCUSdigma®2,
- formularz badania czynnościowego,

- arkusz oceny subiektywnych odczuć pacjenta przy pomocy 11-stopniowej skali VAS.

Procedura terapii manualnej obejmowała podczas każdej sesji terapeutycznej techniki manualne zewnętrzne i wewnętrzne.

Każda z metod badawczych i procedur postępowania terapeutycznego została właściwie opisana.

Do analizy statystycznej uzyskanych wyników badań wykorzystano program statystyczny STATISTICA w wersji 10.0. Zastosowano metody statystyki opisowej: średnia arytmetyczna, odchylenie standardowe, mediana, kwartył dolny i górny, wartości procentowe oraz testy: Shapiro-Wilka, U Manna-Whitneya, Wilcoxon, ANOVA Friedmana z testami post hoc, χ^2 niezależności Pearsona, Fishera, χ^2 z poprawką Yatesa.

Zakres metod statystyki uważam za odpowiedni.

Wyniki badań

Uzyskane wyniki badań zestawiono klarownie w 4 podrozdziałach na 40 stronach, odzwierciedlających postawione cele. Doktorantka dokonała analizy kolejno wyników: charakterystyki grupy badawczej pod względem objawów dysfunkcji, ruchów zuchwy przy użyciu systemu ARCUSdigma®2, badania czynnościowego oraz oceny subiektywnych odczuć pacjenta.

Analizę wyników przedstawiono w sposób typowy dla rozpraw doktorskich sporządzając 16 tabel i 23 ryciny, na których zobrazowano tendencję uzyskanych wartości. Tabele i ryciny są czytelne i zawierają najważniejsze miary stosowanych procedur statystycznych.

Doktorantka przedstawiając wyniki badań wykazała skuteczność terapii odnotowując znaczący postęp w stosunku do stanu wyjściowego. Analizę wyników oceniam pozytywnie, gdyż drobne błędy redakcyjne nie mają wpływu na wysoką, merytoryczną wartość rozdziału.

Dyskusja

W dyskusji zawartej na 13 stronach Autorka konfrontuje wyniki badań własnych z wynikami zaczerpniętymi z piśmiennictwa. Dyskutowana jest większość ważniejszych aspektów rozprawy, a częste przywoływanie literatury świadczy o jej znajomości i co najistotniejsze jest to prawidłowy dobór, gdyż Autorka umiejętnie interpretuje swoje spostrzeżenia na tle innych badaczy.

W początkowych wersjach tej części dysertacji Doktorantka przedstawiła etiologię dysfunkcji układu ruchowego narządu żucia, a także co było inspiracją do podjęcia

powyższych badań, a mianowicie brak badań dokumentujących rezultaty terapii manualnej w tym obszarze, opisanych w konwencji pozwalającej na ich obiektywną ocenę.

Doktorantka w sposób klarowny dokonała wywodu potwierdzającego celowość zastosowania technik terapii manualnej na funkcjonowanie stawów skroniowo-żuchwowych, badając parametry funkcjonalne żuchwy. Dobór technik terapii manualnej uwzględniła przede wszystkim dezaktywację punktów spustowych.

Nie pominęła w tej części rozdziału analizy wyników zawartych w najnowszych badaniach w literaturze fachowej w tym zakresie, umiejętnie cytując podstawowe pozycje, kluczowe dla tej dysfunkcji.

Autorka wykazała się swobodą w interpretacji omawianej problematyki co jest odzwierciedleniem jego bardzo dobrego warsztatu naukowego.

O dojrzałości naukowej Autorki świadczą wskazywane i omawiane przez nią różne metody postępowania terapeutycznego, które można uwzględnić w kolejnych badaniach w tym obszarze na podstawie doniesień literatury światowej.

W końcowych wersach tego rozdziału Doktorantka dokonała trafego podsumowania przeprowadzonych badań.

W opinii recenzenta dyskusja została przeprowadzona prawidłowo.

Wnioski

Sformułowano 6 wniosków, które są bezpośrednią reasumpcją dokonanych spostrzeżeń i odpowiadają na postawioną w pracy hipotezę ogólną oraz 2 hipotezy badawcze. Są one wynikiem analizy uzyskanych wyników i potwierdzają zrealizowanie postawionych w dysertacji celów.

Autorka wykazała się umiejętnością uogólniania szeroko prezentowanych wyników, a co najważniejsze przedstawione wnioski mają pełne odzwierciedlenie w zgromadzonym i przeanalizowanym materiale badawczym.

Piśmiennictwo

Ta część dysertacji zawiera pozycje piśmiennictwa przedstawione w kolejności alfabetycznej, niestety bez przydzielonej numeracji. Nie jest to obowiązkiem Doktorantki i wynika z powyższego, że Autorka nie jest zwolenniczką takich rozwiązań, niestety Recenzent tak, dlatego dokonał zestawienia, które prezentuje poniżej.

W zestawieniu piśmiennictwa na stronach 96-114 zamieszczono 202 pozycje, w tym 111 (tj. 54,95%) stanowią pozycje anglojęzyczne. Aktualne piśmiennictwo opublikowane od

2000 roku stanowi 167 pozycji, a starszych jest tylko 35 pozycji. W treści rozprawy niestety Recenzent nie doszukał się pozycji: Dunn i wsp. z roku 2007 (według numeracji Recenzenta pozycja nr. 38 oraz Nicolakis P. i wsp. z roku 2000 (zamieszczona jako 2000b., według numeracji Recenzenta pozycja nr. 124), natomiast na str. 91 Autorka cytuje pracę Nicolakisa i wsp. z 2000 roku, której to pozycji nie ma niestety w zestawieniu piśmiennictwa. W obrębie piśmiennictwa rozpoczynającego się na litery: L- Ł oraz S - Ś jest kilka przestawionych pozycji. Te drobne uchybienia nie mają jednak absolutnie wpływu na wartość merytoryczną, ponieważ dobór literatury zarówno w aspekcie ilościowym jak i jakościowym oceniam pozytywnie.

Podsumowanie recenzji

Oprócz recenzowanych rozdziałów rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Rakowieckiej zawiera jeszcze streszczenia w języku polskim i języku angielskim oraz aneks, w którym zawarto spis tabel (17 pozycji) i spis rycin (46 pozycji).

Doktorantka nie ustrzegła się w opinii recenzenta kilku błędów redakcyjnych, np. na stronie 6 (ostatnie 4 wersy), po słowach „Można jednak wyróżnić trzy podstawowe kierunki ruchów:" następuje wyliczanie po „kwadratach", a słowa rozpoczynają się z małej litery, natomiast na stronie 11(ostatnie 8 wersów), w analogicznej sytuacji, słowa rozpoczynają się z dużej litery, podobnie jest na kilku innych stronach w pracy.

Zdaniem Recenzenta można było pokazać czytelniej kierunek technik mobilizacyjnych przedstawionych np. na ryc. 17-21 w postaci strzałek, co czytelnikowi słabiej orientującemu się w problematyce ułatwiłoby percepcję.

Nie powinno rozpoczynać się zdania od liczb, jak ma to miejsce na str.46 (2 wers od dołu), wystarczyło napisać „Spośród badanych, 40% osób przyznało...itd."

Na str. 76 (7-10 wers od góry), Doktorantka napisała „Okazało się, że ból twarzy wpływał średnio 5,2 w skali VAS na codzienne czynności, a po całej sesji terapeutycznej utrudnienie wykonywania powyższych czynności z powodu bólu oceniono średnio na 0,4 w skali VAS. Pierwsza część tego zdania powinna raczej brzmieć,, Okazało się, że czynnościom codziennym towarzyszył ból o wartości 5,2 w skali VAS....itd."

Pomimo wymienionych błędów redakcyjnych i jeszcze kilku innych stylistycznych, uważam, że rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Rakowieckiej w podstawowych kryteriach oceny pracy naukowo-badawczej zasługuje na ocenę pozytywną. Struktura pracy jest prawidłowa, materiał adekwatny do celu pracy, narzędzia badawcze, w tym metody statystyki są dobrane właściwie. Dyskusja to istotny, ale zarazem dość trudny do napisania rozdział

pracy. Autorka poradziła sobie z nim bardzo dobrze, wykazując się znaczną wiedzą w zakresie podjętej problematyki badawczej. O dojrzałości Autorki jako badacza naukowego świadczy ostatecznie zdanie dyskusji, podsumowujące zarazem bardzo trafnie całą rozprawę, zawarte na str. 94 „Zastosowane w niniejszej dysertacji metody badawcze wydają się być rzetelne i wystarczające w ocenie efektów terapii i mogą być z powodzeniem stosowane do dalszych badań nad odległymi rezultatami leczenia, a także u pacjentów z innymi dysfunkcjami w obrębie układu ruchowego narządu żucia”.

Wniosek końcowy

Uważam, że recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Rakowieckiej pt. „Wpływ terapii manualnej na parametry funkcjonalne żuchwy u pacjentek z dysfunkcją układu ruchowego narządu żucia” spełnia wszystkie wymagania ustawowe na stopień naukowy doktora w dziedzinie nauk o zdrowiu.

Wniosuję do Wysokiej Rady Wydziału Wychowania Fizycznego, Sportu i Rehabilitacji Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Recenzent

dr hab. Dariusz Mucha prof. nadzw.